

Ioan Alexandru TOFAN

O nouă etică?

(Bogdan Olaru, coord., *Controverse etice în epoca biotehnologiilor*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, Iaşi, 2008, 274 p.)

Cartea coordonată de Bogdan Olaru – *Controverse etice în epoca biotehnologiilor* – nu este una care se citeşte doar în sălile de curs. Problematika pe care autorii şi-o asumă ca miză este deopotrivă una teoretică – de extracţie filosofică –, instituţională – vizând legislaţia şi exerciţiul puterii – şi, nu în ultimul rând, una care ţine de situarea în lume a individului, de buna formulare a dilemelor şi întrebărilor ce dau chip condiţiei sale cotidiene.

Contribuţiile autorilor, la care mă voi referi mai jos, se constituie ca încercări de „etică medicală” (p. 22). Probleme tradiţionale ale filosofiei îşi cer o remodelare, întrucât descoperirile din domeniul biotehnologiilor duc la reformularea unuia dintre termenii primi ai reflecţiei: cel de *viaţă*. Dacă în mod tradiţional *viaţa* se definea ca premisă, ca dat, încărcat fiind de conotaţii teologice sau, dimpotrivă, naturaliste, biotehnologia contemporană ajunge la o definiţie a vieţii în forma unei construcţii şi, de aici, a posibilităţii reconstrucţiei ei. Descoperirile din domeniul genicii aduc viaţa în puterea purtătorului ei, iar geneticianul – sau medicul, practicianul – devine în acelaşi timp judecător şi origine a unei categorii, iniţial restrânse, de forme de viaţă. De aici, necesitatea reevaluării problemelor etice care decurg din libertatea ce însoţeşte noua tehnologie care dă viaţă... *vieţii*. Problema subiectului moral, a responsabilităţii, a categoriilor morale intră astfel în atenţie. Spre exemplu, van den Daele ajunge să

vorbească despre o „etică a speciei”, nu a individului, dotat cu raţiune, dar supus accidentului genetic, un fenomen implicit evoluţiei şi care contribuie la realizarea „performanţei” speciei în ansamblul ei. *Solidaritatea genetică* sau *responsabilitatea genetică* sunt concepte care iau astfel naştere plecând de la definiţia pe care genetica o dă vieţii. Într-un alt plan, o problemă de principiu este aceea a dilemei dintre imperativul de a prezerva natura şi tentaţia reconfigurării ei prin tehnicile bioingineriei. Autorii articolelor nu ocupă poziţii partizane; prezentarea argumentelor, a categoriilor implicate în dezbateri, a precauţiilor care vizează diferenţa dintre practica eugeniei şi cea a prevenirii maladiilor reprezintă un succes al analizelor prezente în lucrare. Problema anunţată de autori şi care rămâne deschisă în acest moment este dacă biotehnologia este în măsură să dea naştere în etică unei noi paradigme sau dacă ea conduce doar la o reformulare a termenilor şi enunţurilor filosofiei practice în varianta ei clasică.

Al doilea registru al analizei, cel al consecinţelor pe care biotehnologiile le au în domeniul instituţional, este precizat prin discuţiile în marginea legislaţiei privind transplantul de organe sau tehnicile reproducerii asistate. O întrebare de acest tip priveşte obligaţia prezumtivă a indivizilor de a exprima în timpul vieţii opţiunea de a dona în momentul morţii organe, altfel spus de a-şi asuma corpo-

ralitatea cu responsabilitate și de a concepe propriul corp ca resursă vitală.

Al treilea registru constituie, în ceea ce mă privește, un important câștig al cărții. Autorii reușesc să scoată problematica la care se referă din spațiul îngust al dezbaterii academice și să o reformuleze în termenii dilemelor cotidiene. Un exemplu este cazul lui Terry Schiavo. Departe de a ține doar de competența comisiilor de etică, acest caz al americancei care a „trăit” timp de 15 ani în stare vegetativă, asistată de aparate, a constituit un eveniment de presă și a obligat, prin gravitatea lui, la o luare de poziție și la o asimilare a acestor poziții în sfera dezbaterii publice. Se poate vorbi aproape de responsabilitatea de a lua o poziție și de a nu ignora confruntarea cu întrebările vitale ale existenței umane: „Avem obligația de a ne confrunța cu reprezentarea despre propriul sfârșit și, mai ales, cu posibilitatea că ni se poate întâmpla și nouă să fim livrați fără putere de decizie unei instanțe străine, care e nevoită să imagineze un răspuns la întrebări pe care noi am omis să le punem” (p. 15). Responsabilitatea nu vizează, astfel, doar acțiunea, ci și reflecția: suntem, s-ar putea spune, responsabili pentru modul în care celălalt ar putea acționa și care, în absența deciziei noastre, devine la rândul său responsabil pentru utilizarea biotehnologiilor în ceea ce ne privește. Departe însă de a deveni o chestiune formală, chestiunile etice ridicate în carte își asumă, de fapt, propriile limite: redescoperirea vieții prin intermediul tehnicii nu face posibil, în mod direct, un răspuns universal la întrebarea despre sensul ei: „Este posibil ca astfel de cazuri să fie dintre cele care nu au doar o soluție, ci sunt dileme individuale, conflicte care se joacă pe scena complicată a trăirilor unui anume individ” (p. 21). Ținând, în fond, de

presupozițiile și opțiunile ultime ale indivizilor în ceea ce privește propria lor viață, deciziile ies din domeniul, în multe locuri, formal al eticii, și ajung – cu toată rezerva pe care autorii o au față de acest termen – în cel al metafizicii.

Contribuțiile autorilor vizează problemele schițate mai sus, plecând nu numai din perspective diferite de abordare, ci folosind și instrumente diferite. Formația diversă a autorilor (activi în domeniul filosofiei și medicinei legale) asigură cărții o deschidere interdisciplinară, perspectiva etică dând, în același timp, coerență demersului, luat ca întreg. Astfel, Ion Copoeru și Nicoleta Szabo tratează în primul studiu, pe urmele lui Nietzsche și Husserl, problema conceptului de *responsabilitate* din punctul de vedere al activității profesionale în România post-decembristă. Cristina Gavrilovici, Beatrice Ioan și Vasile Astărăstoe dezbate, în a doua contribuție, o temă ce poate fi văzută ca particularizare și concretizare a primului studiu: anume, relația medic-pacient, altfel spus, responsabilitatea din punctul de vedere al concretizării ei în cazul profesiei medicale. Teodora Manea pornește de la una dintre implicațiile studiului anterior, anume responsabilizarea pacientului în actul medical, pentru a vorbi despre responsabilitatea față de propriul corp: acesta devine, ca urmare a reconfigurărilor tehnice, un *biofact*, intrând într-o regiune ontologică incertă, care pune probleme etice specifice. Bogdan Olaru aduce problema responsabilității în domeniul relației părinte-copil, prin dezbaterea *principiului beneficienței reproductive*. Prin instrumentul screening-ului prenatal se ridică atât o problemă de responsabilitate față de sănătatea generațiilor viitoare, cât și, corelativ, una a raporturilor de putere în cadrul acestei relații. Nicolae Morar readuce problema din particularizările pe

care le cunoaște în contribuțiile precedente în domeniul cercetării „fundamentale”: cu ajutorul modelelor specifice eticii discursului (Apel, Habermas), autorul rescrie problemele diferitelor relații în care poate intra subiectul uman, pentru a descoperi insuficiența acestui tip de etică în încercarea de a trata, în specificitatea lor, termenii „slabi” din punct de vedere tradițional – responsabilitatea față de natură, animalele non-umane, generațiile viitoare. Cristina Gavrilovici, Beatrice Ioan și Vasile Astărăstoae revin într-un alt studiu cu discutarea cazurilor de tip Terry Schiavo, ajungând să vorbească despre *cum este cu puțință* un imperativ care interzice acordarea tratamentului medical în astfel de cazuri limită – *the duty not to treat* –, precum și implicațiile sale în politicile de sănătate și cadrul legal care le însoțește. Eugen Huzum discută, într-un ultim studiu, despre principiul responsabilității individuale pentru boală, pe care îl supune unei analize critice atât prin confruntarea cu problema raționalizării resurselor medicale, cât și prin (in)compatibilitatea lui cu exigențele

dreptății distributive. Anexa la lucrare conține o analiză a proiectului de lege pentru „Sănătatea reproducerii și reproducerea umană asistată medical”, o analiză proiectată mai mult pentru a demonstra deschiderea problemelor și necesitatea dezbaterilor în marginea acestora decât pentru a încheia și a da un răspuns decisiv la dilemele etice legate de fertilizarea *in vitro*.

Lucrarea autorilor amintiți mai sus ilustrează de fapt o situație deloc paradoxală: aceea că anumite probleme de ordin tehnic ce țin de practica și politica medicală pot fi rezolvate numai prin filtrul unei dezbateri și argumentări etice. Meritul principal al cărții, dincolo de problematizările concrete și incitant construite, constă în aceea că prezintă un model de reflecție care însoțește acțiunea în modul cel mai natural cu puțință: un mod de asumare a unui nou concept de *viață* și a unei atitudini în raport cu ea, care reia o secvență kantiană, aceea a succesiunii finale de întrebări: *ce trebuie să fac? Ce este omul?*